

KOHANIMERAAMAT AAST ÜÜVERENI

Eesti kohanimeraamat. Toimetanud Peeter Päll ja Marja Kallasmaa. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2016. 1055 lk, 54 lk kaarte.

Pealkirjas toodud kohanimed on sümbolised mitmeski mõttes. Lisaks tähes-tikuotstele raamistavad nad kohanime-valikut ka geograafiliselt, asetsedes teine teisel pool Eestit: Ida-Virumaal ja Saaremaal. Kui ilmus etümoloogia-sõnaraamat (2012),¹ tundus, et sõna-saladustelt on kate langenud. Kui varemalt pidi mõne sõna tähendust ja päritolu uurima erinevatest allikatest ja sageli edutult, siis nüüd olid kõik saladused ühe raamatuga rahva ette toodud. Sama saatust tabas kohanimed. Ava vaid raamat ja sinu ees on Eesti kohanimed oma mitmekesisuses. Õnneks pole tegemist siiski lõpliku tööga ja ammendava uurimisega Eesti kohanimedest. Pigem võib raamatut võrrelda väärika verstepostiga, vahefinišiga, mil-

lest ei pääse mööda keegi, kes tulevikus tahaks Eesti kohanimedega tegeleda.

Ilmselt on tegemist ühe kaalukaima raamatuga Eesti kultuuriloos. See täidab kohanimealase lünga, mis meil enamiku naaberrahvastega võrreldes oli. Kuigi koostajate nimekiri on pikk – 16 nime, siis 6211 nimeartiklist pea poole on kirjutanud Marja Kallasmaa. Raamatu toimetajatena on märgitud Marja Kallasmaa ja Peeter Päll. Viimasel lasus kogu selle hiigeltöö koordineerimise ja põhiosa toimetamise ülesanne, nagu selgub saatesõnast.

Raamatu põhjalikku saatesõna ja koostamispõhimõtteid lugedes ning ülesehitust vaadates on selge, et kogu töö on hästi läbi mõeldud. Väärtust lisavad lühiülevaade kohanimeuurimisest Eestis, registrid ja kohanimealane kirjandusnimekiri. Lisaks on tänuväärseks täienduseks Eesti haldusüksuste tabel (lk 969–998), mis justkui otseselt ei kuulu raamatu juurde, kuid on siiski vajalik teatmeallikas kõigile, kes puutuvad kokku Eesti ajaloolise haldusjaotusega (osataks seda vaid kohanimeraamatust leida!). Huvitav lisaväärtus on meie tuntumate kohanimede viipenimed (kokku 59 nime, nt Põltsamaa viipenimi tuleneb

¹ Eesti etümoloogiasõnaraamat. Koost, toim I. Metsmägi, M. Sedrik, S-E. Soosaar, peatoim I. Metsmägi. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2012.

Põltsamaa põllumajanduskombinaadi nõukogudeaegsest tuubitootest, nn Põltsamaa marmelaadist).

Erilise lisaväärtuse annab teesele aga raamatu lõpus 54 leheküljel paiknev kaardiosa. Kohanimed on ju seotud ruumiga ja selle parim väljendusviis on kaart. Geograafina tekkis isegi ketserlik mõte, et miks ei võiks sellelaadne raamat üldse kaardiga alata. Niikuinii on paljude lugejate huviojektiks just oma kodupiirkond ja kaarti vaadates oleks kohe näha, millised kohanimed on raamatus lahti seletatuna olemas. Kohanime taga võiks olla väikese numbriga lehekülg, kust selgub nimeartikli paiknemine. Aga ilmselt on see liiga geograafiakeskne mõttekäik ja sõnaraamatu traditsiooniline ülesehitus on samuti asjakohane. Raamatus esitatud kaardi teeb veel väärtuslikumaks haldusüksuste kihistus, kusjuures kõige tugevamini on märgitud kihelkondade piirid. Huvipakkuv on ka mõisapiiride kiht, kuid selle juures on raske aru saada arvukate lahustükkide kuuluvusest. Kui leida puudusi, siis kaardiraamile on märkimata jäänud leheküljeviited (st mis leheküljelt leian nt põhjapoolse kaardilehe), mistõttu kaardistiku kasutamine on mõnevõrra tülikas, kuid taga-kaane siseküljel asuv kokkuseadeleht kompenseerib seda puudujääki.

Tähelepanu tasub kindlasti juhtida asjaolule, et raamatus on esitatud ka meie tuntumate keelesaarte – Leivu, Lutsi ja Kraasna – kohanimed. Olemas on ka Setumaa kohanimekiht, mis puudutab iseäranis setude ajaloolist eluala. Küll pole raamatus viidatud Arvis Kiristaja koostatud raamatule „Setomaa kohanimed”,² mis on ilus täiendus meie piirkondlikele kohanimeraamatutele. Kui aga keelesaari pidi edasi minna, siis ilmselt leiaks Eestiga seotud kohanimedid veel palju Siberi Eesti asunduste juurest, ka mujalt Välis-Eestist (nt Kotkajärve, Eesti Aiake). Miks mitte käsitleda Eesti kohanimede all ka Eestist pärinevate maadeavastajatega seon-

duvat nimevaramut. Lisaks võiks ju paremini olla esindatud ka Põhja-Läti Eestiga seotud kohanimed (nt Ööbiku/Ipiku, Ümera, Asti/Burtneiki). Narvtaguse piirkonna puhul oleksid võinud vähemalt kunagised vallanimed olla esitatud eraldi artiklitena, aga on selge, et kuskile tuleb piirid seada ja seekord on nad sellised.

Nagu näeme, pole eesti keele- ja kultuuriala piiritlemine kerge. Ka kohanimetüüpide osas võiks tuua terve rea valdkondi, kus raamat otseselt vastu-seid ei paku. Näiteks linnamäed: Soontagana, Lihulinn (suurima õuepindalaga maalinn Eestis), Kahutsi jmt. Arheoloogilistest üle Eesti tuntud kohanimedest, mis raamatus puuduvad, võiks veel mainida (Kunda) Lammasmäge. Saaremaa Maasilinn on küll olemas Laheküla all, kuid nimeartikkel oleks võinud läh-tuda just Maasilinnast kui tuntumast kohanimest.

Geograafina oleksin oodanud ka suuremat loodusobjektide valikut. Nii näiteks on esindatud Pärnu lähedal asuv, kuid vähetuntud Sibula raba, aga puudub eelnimetatul lähedal asuv tuntud Tolkuse raba. Just asustusnime-dest erinevate loodusnimede seletamine oleks olnud eriti huvitav, näiteks võiks tuua Mardihansu lahe Hiiumaal. Hiiumaa ligidalt leiame ka ühe, ehk Eesti tuntuima madala – Hiiu madala (Näkimadal ehk Neckmansgrund). Selle Eesti kultuurilukkugi siirdeid andnud toponüümi seletus oleks kindlasti huvipakkuv. Ka Eesti üks sümbolobjektidest – Vargamäe – on ju levinuima teooria järgi nime saanud Aegviidu-lähedastest mägedest, aga raamatust me seda kohanime ei leia (Vargamäele pole viidet ka artikli Vetepere juures). Ja miks mitte ei võiks kohanimeraamatus olla olemas ka artikkel Paunvere! Samuti jääb selgitamata, milline taust on näiteks tuntud randadel Stroomi ja Aafrika (ühe ilmselt rahvaetümoloogilise oletusena pärineb viimane kohanimi sellest, et rannas liikusid mudaga kokkumääritud patsiendid). Just loodusobjektide nimede esitamise ebauhtlus on ehk kohanimeraamatu suurimaid puudusi.

² A. Kiristaja, Setomaa kohanimed. [Värska]: Seto Instituut, 2013.

Nii leiame kohati vägagi väikeste loodusobjektide nimeseletusi, kuid mitu suuremat ja tuntumat on välja jäänud. Peab taas kord tõdema, et kusagil on piirid ja kohanimeraamatu rõhk on seatud asustusnimedele.

Teose üks vägagi huvipakkuv aspekt seisneb selles, et esitatud on nii kohanimede häälendus kui ka käänamine. Kuigi valdavalt meil kohanimede häälendamise probleem pole, esineb siiski terve rida toponüüme, mille puhul „kohalike” häälendus erineb „kirjakeelsete” inimeste kõhutundest (tuntumaid näiteid on Tõrva ja Albu). Siinkohal teen ettepaneku, et kui raamatust luuakse internetiversioon, siis sinna juurde võiks lisada ka helilised häälendusnäited. Kohanimede käänamine aga on kindlasti üks eesti keele salapärasid. Kindla reeglita tuleb kasutada kas sisevõi väliskohakäändeid ning mõnikord on lubatud mõlemad. Loengutes teen sageli eksperimenti Saaremaa kihelkonnanimedega (nt Kärla ja Kihelkonna) ning eksimatult selguvad saarlased, kes käänavad neid kohanimedid õigesti. Mandriinimesed kasutavad neid ikka sisekohakäänetes (Kihelkonna puhul põhjustab segaduse ilmselt nimisõna kihelkond ja Kärla puhul Kärkla). Nagu ka raamatu sissejuhatavas tekstis on mainitud, võib kohakäänete tarvitus olla ajaga muutunud. Siinkohal toon kaks näidet. Karuse kalmistult leidsin kümnekond aastat tagasi aiaveerest raudristi, kus kirjutatud: „Siin hingab issanda sees Edo Paio Pivarootsilt. Sünd 27. apr. 1819. surn 18. sept. 1880.” Kui just ristitegija pole eksinud, siis tundub, et XIX sajandi 1880. aastatel on valdav käändevorm olnud väliskohakääne. Praeguseks pakub kohanimeraamat vaid sisekohakääned ja ilmselt on muutuse põhjustanud meie läänepoolse naaberriigi nime käänamine. Kohanimeraamatu väitel ongi segasevõitu esiosaga toponüümi teine osa ilmselt pärit rahvanimetusest *rootsi*. Siinkohal aga võib spekuloida, et väliskohakäände kasutamine XIX sajandil viitab ehk mingile muule päritolule – kui ristitegija ikkagi ei eksinud. Teise huvitava

näiteni juhtis mind aastaid tagasi üks raamatu autoritest – Fred Puss. Rapla koguduse personaalraamatu (1865–1885, EAA.1219.1.193) lõpus on toodud kihelkonna mõisate saksakeelne nimekiri koos eestikeelse vaste ja käänamisjuhisega. Tõenäoliselt on selle kirja pannud Rapla koguduse pastor Carl Eduard Malm (1837–1901) aastatel 1864–1901, mis näitab, et tal oli kohanimede käänamisega probleem ja ta tegi endale juhise. Kui 15 Rapla kihelkonna mõisanime käänamine kattub kohanimeraamatus tooduga, siis Seli käänamine on kohanimeraamatus märgitud sisseütlevana: Selisse. Kirikuõpetaja on oma spikrisse märkinud aga väliskohakäände: Selilt. Raamatu juhendis ongi väidetud, et ammendavat andmestikku kohakäänete kasutamise osas on raske saada, samuti võib kohanimekäänete tarvitus olla aja jooksul muutunud, mida ilmselt näitavad ka kaks ülaltoodud näidet.

Üks väike täpsustus ka Võrumaalt. Puutli küla on üks salapärasemaid Lõuna-Eestis. Sealset kirikut ja kalmistut pole mainitud üheski nõukogudeaegses teatmeteoses ega turismikirjanduses. Tänaaseks hävingust päästetud pühakoda sai avalikkusele paremini tuntuks tänu „Taarka” filmile.³ Nimeartiklis väidetakse, et kiriku rajanud vene perekonnad tulid sinna XIX sajandil. Tegelikult ehitasid palvekoja alles 1930. aastate keskel sinna 1920. aastatel saabunud venelased. Saabujad pärinesid ülerahvastatud Irboska ümbrusest.

Kohanimeraamatu illustratsioonid on enamasti asjakohased ja ilmestavad raamatut. Eks värviliselt ja suuremana oleksid need paremini jälgitavad, kuid praegusel valikul on kindlasti objektiivsed põhjused, alustades kas või raamatu mahust, mis rohkemate ja suuremate illustratsioonide tõttu oleks veelgi paisunud. Asjakohased on kindlasti ka teatud nimetüüpide (*-ste* ja *-stu*, lk 622; *-jala*, lk 123; *-vere*, lk 748) levikukaardid

³ Taarka. Režissöör Ain Mäeots. Originaalidee Kauksi Ülle. Stsenaristid Mart Kivastik, Ain Mäeots, Hardi Volmer, Kauksi Ülle ja Elo Selirand. Exitfilm, 2008.

ja nimeartiklid. Ka *kõrve*-nimeliste kohtade juures oleks oodanud seesugust nimeartiklit ja kaarti, kuna *kõrve*-nimelistest kohtadest on Jakob Kents kirjutanud suisa omaette uurimistöõ (1947),⁴ kus on ka levikukaardid sees. Väike täpsustus paarile illustratsioonile. Järvamaa ja Võru märksõnade juures on kasutatud fragmenti Ludwig August Mellini XVIII sajandi lõpus ilmunud atlase kreisikaartidelt. Võru linna juures on allkirjana mainitud, et joonisel on toodud vapp, Järvamaa juures aga, et Paide linna siluett. Mõlemal juhul on tegemist siiski kartograafilise kartušiga, mille kohta Endel Varep on kasutanud õigustatult eestikeelset mõistet ehisjoonis. Eespool mainitud objektid on siis lihtsalt osa ehisjoonise kompositsioonist.

Kuigi raamat on nüüdsest justkui ammendav Eesti kohanime infoallikas, siis päris nii see pole. Eesti Keele Instituudi kodulehel on veel mitu kohanimeandmebaasi, mis sellelaadseid uuringuid täiendavad. Ehk oleks võinud raamatus viidata neile andmebaasidele ka konkreetsemalt, sest praegu raamatut vaadates ei selgu näiteks, et kõik EKI kohanimekartoteegi sedelid, sh kartoteegiga liidetud Endel Varepi ja Gustav Vilbaste kogutud

kohanimed, on internetis vaadeldavad.⁵ Väärtuslik on samuti Eesti onomastika bibliograafia,⁶ kus on ligi 5000 sissekannet ja kus töötab otsingurakendus. Ka Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas (KNAB)⁷, riikliku kohanimeregistri avalik teenus⁸, Maa-ameti kaardiserver (eelkõige ajalooliste kaartide kaardirakendus)⁹, Rahvusarhiivi andmebaasid (eelkõige jällegi kaartide infosüsteem)¹⁰ ning Eesti Kirjandusmuuseumis säilitatav kohapärimus¹¹ (mis on igati asjakohaselt liidetud mitmetele kohaartiklitele) on kõigile kohanimedega tegelejatele tarvilikud abivahendid. Mitmed eespool viidatud andmeallikad on küll kasutatud kirjanduse nimekirjas, kuid ilmselt oleks olnud asjakohane neile ka eraldi tähelepanu osutada.

Loodetavasti annab kohanimeraamat enamatele inimestele impulsi asuda tegelema selle keeleteaduse, geograafia ja kultuuriloo piirialal paikneva teadusteemaga ning järgnevatel aastatel ja aastakümnetel saame näha arvukalt uusi kohanimealaseid uurimistöid.

TAAVI PAE

⁴ J. Kents, Eesti „kõrve“-nimelised kohad – ürgse maastiku ja asustusloo ilmendid. Tartu: Teaduslik Kirjandus, 1947.

⁵ <http://heli.eki.ee/otsing/>

⁶ <http://www.eki.ee/nimeselts/bib/>

⁷ <https://www.eki.ee/knab/knab.htm>

⁸ <http://xgis.maaamet.ee/knravalik/>

⁹ <http://geoportaal.maaamet.ee/>

¹⁰ <http://www.ra.ee/kaardid/>

¹¹ <http://galerii.kirmus.ee/koobas/>